

"İtirilmiş dil"

I hissə - Şərqi xalçalarının dəyərləndirilməsi və simvolikasi
John M. Douglass, M.D. Sue N. Peters

KOLLEKSİYAÇILARIN XALÇA İNDEKSİ

Tərcümə: Dilbər Qasıмова

Xalçaların dəyərləndirilməsinin təsadüfi metodları ilə, kolleksiyaçı tez-tez o qədər də dəyərli olmayan bir neçə adi əsər əldə edir. Sonra isə onları Şərqi xalçalarının həqiqi ruhunu özündə əks etdirən toxunma məmulatları ilə əvəz etməyə başlayır. Bu sayaq təsadüfi kolleksiya toplamağın qarşısını almaq üçün hər bir məmulatı qiymətləndirən planlı bir metoddan istifadə etmək lazımdır.

Təcrübəli diler və ya kolleksiyaçı hər hansı qiymətləndirmə metodundan avtomatik şəkildə istifadə edir. Bu zaman o, çoxlu sayda xalçaları görməklə, onlara toxunmaqla topladığı biliklərə və tanış kolleksiyacılarından, dilerlərdən eşitdiyi fikirlərə əsaslanır. Sistemətiq yanaşma hətta təcrübəli insanlara belə səhvlərdən yayınmağa kömək edə bilər. Qaydalı şəkildə tərtib olunmuş bir siyahı həm yeni, həm də daha təcrübəli kolleksiyaçıya yardımçı ola bilər.

Yeni kolleksiyaçıların başqalarının təcrübəsindən faydalanmaq kimi asan bir yolu var. Kolleksiyaçıların Xalça İndeksinin meyarlarını öyrəndikdən sonra siz səriştəli bir dilerdən hər hansı bir əsərin dəyəri barədə fikir bildirməsini deyil, onun birdən ona kimi hər bir kateqoriya üzrə qiymətləndirməsini xahiş edə bilərsiniz. Bu texnika dilərin qiymətləndirməsinin subyektivliyini azaldır, çünki belə olduqda diler xalçaya bir neçə müxtəlif aspektdən baxmalı olur. Kolleksiyaçıların Xalça İndeksindən istifadə etməsi xalça dilərinin öz xalçalarına daha yüksək və eyni zamanda digərlərinin xalçalarına daha az qiymətləndirmə meylini azaldacaq.

Bu bölmə xalça kolleksiyaçılarına və dilerlərə hər hansı bir xalça haqqında fikirlərini toplamağa və ya onu almaq, ya da yan keçmək qərarını verməkdə yardımçı olacaq. Bazarların bugünkü vəziyyətində bəzi füsunkar xalçalar dil açib "yalvardığı" halda, keyfiyyətli bir cüt neylon corabdan artıq bədii mahiyyəti olmayan xalçalar yüksək qiymətə satılır.

Xalça dilərləri sadəcə gündəlik tələbatlarını ödəmək üçün vaxtlarının və güclərinin çoxunu döşəmə və bəzək xalçaları alıb-satmaqla keçirirlər. Bu fəaliyyət onlara bəzi kolleksiyaçıların əsərlərini alıb saxlamağa imkan verir. Bir gün kolleksiyaçı bazarı bu dilərləri dəstəkləmək üçün kifayət qədər böyük ola bilər və bu, kommersiya bazarının kolleksiyaçı bazarı üzərində təsirini azaldır. Amma indi xalça dilərləri yaxşı xalçaları müştərilərdən də çox sevirilər. Bugünkü xalça bazarı ziddiyyətli və çətdir; çünki bədii xalçalara və kommersiya xalçalarına eyni gözlə baxılır. Unudulub ki, bəzi xalçalar xüsusi olaraq divar və mebel bəzəyi kimi, bəziləri isə döşəmə üçün tərtib edilib. XIX əsrin sonlarına aid və gününə 2 sentə yaxın ödənişlə uşaqların toxduğu İran fabrik xalçaları zərif toxunuşuna və mükəmməl vəziyyətinə görə bir çox dilərlər tərəfindən qiymətləndirilir. Bununla belə, çətin iş şəraitində hazırlanmışları üçün bu xalçalarda ruh, orijinallıq və həyatilik çatışır. Bundan əvvəlki sənət əsərləri həmin dilərlərin nəzərindən yayına bilər, çünki nə toxunuşu bir o qədər zərif deyil, nə də vəziyyəti o qədər ürəkəçandır. Bununla belə, rənglər və xarakterin tamamilə üstün olması bu cür əsərləri kommersiya məqsədləri üçün istifadə edilən xalça kateqoriyasına deyil, incəsənətə şamil edir. XX əsrin əvvəllərinə aid rənglənmiş, yuyulmuş "Saruk"lar və "Kaşan"lar iqtisadi böhranla üzləşəndə, bədii xalçalar üçün yüksək standart və nüfuzu qoruyub saxlamaq üçün kolleksiyaçılara diirüstlük lazımdır.

1. Xalça. "Kırman". Yun. Xovlu. 265x195. XVII əsr. Şəxsi kolleksiyadan.
2. Xalça. "Uşak". Yun. Xovlu. 147x119. XVII əsr. Şəxsi kolleksiyadan.

1930-cu ildən tə 1955-ci ilədək davam edən sükutdan sonra əntiq xalçaların qiymətləri yavaş-yavaş qalxmağa başlasa da, bu əvəzsiz əsərlərin qiyməti oxşar rəsm əsərlərinin, mebellərin və ya saxsı məmulatların qiymətinə uyğun gəlmir. Bir neçə əsəbdən Qərb zövqü hələ də bu xalçaları abstrakt incəsənətin ən yüksək ifadəsi olan əsərlər sırasına daxil etməmişdir. Birincisi, bu əsərlər adətən anonim olurlar. Rəsm əsərlərindən fərqli olaraq, toxucunun şöhrətini nəzərə almadan, insanlar xalçanın keyfiyyətini mühakimə etmək məcburiyyəti qarşısında qalır. İkincisi, xalçaların çoxu qadınların sənət əsəridir və cəmiyyətimizdə kişilər tərəfindən yaradılan sənət nümunələri qadınların əl işlərindən daha çox gəlir gətirir. Son illərə kimi ciddi qəbul edilməyən folklor incəsənəti kimi, xalçalar ev üçün - qadınların sahəsi üçün istehsal edilirdi. Üçüncüsü, praktik istifadəyə yarayan incəsənətə qarşı ayrı-seçkilik vardır. Kasa və mebel kimi sənət əsərləri kimi qəbul edilən bəzi əşyalar gözəl olduğu qədər

istifadəyə yararlı əşyalar kimi tərtib edilərsə də, çox yüksək qiymətləndirilən sənət əşyalarının çoxu əməli baxımından yararlıdır. Xalçadan yatağın və ya mebelin üzərini örtmək, bədəni qızdırmaq və ya döşəmək üçün istifadə edilə bilər. Dördüncüsü, xalçaların incəsənət əsəri deyil, dekorativ sənət əsəri kimi təsnifatı onların sənət forması kimi qəbul olunması ləngidirdi.

Xalçalar "İranın, Qafqazın, Türkiyənin və Çinin "savadsız" insanların poeziyası və şərqisi" adlanırlar. Həmin insanların bədii zəkasının oyanması və çiçəklənməsi bizə məlum olan Şərqi xalçalarının yaranması ilə nəticələnib. Bu köçəri və kənd adamları səbrlə, əzmkarlıqla gözəl xalça yaratmaq arzularının ardınca gedərək füsunkar sənət əsərləri yaradıblar. Zərif xalçanın toxunma prosesi aylarla və bəzən illərlə davam edir. Bütün proses nizam-intizam tələb edirdi. Köç vaxtı toxucu hananın çərçivəsini sökür və yarımqıç işi gələn fəslədək təxirə salır. Vaxt çatanda ərş hanada yenidən dartılır və iş yenidən başlayırdı. Bəzən isə bu əsərlərin yekunlaşması illərlə davam edirdi. Lakin xalçanın üzərində keçirilən vaxt onun dəyərini müəyyən etmir. Bəzi xalçalar böyüklüyünə və zərifliyinə görə daha çox vaxt tələb etsə də, bədii cəhətdən kəsibdir; amma xalça ustası tərəfindən toxunmuş sadə bir xalça - uşaq çantası və ya divar kisəsi göz oxşayır.

Xalça kitablarının çoxu toxunuşa dair materiallardan, metodlardan və terminologiyadan

bəhs etdiyindən, biz həmin məlumatı burada təkrar etməyəcəyik. Biz xalçaların "dəyərini" müəyyən etmək üçün yeni və dəqiq bir metodu təqdim edəcəyik. Kolleksiyaçıların Xalça İndeksi hər biri 0-dan 10-ədək dəyəri olan on kateqoriyadan ibarətdir. Hər bir kateqoriyada xalçaya həmin xüsusiyyət üçün reallıqda gözlənilənlə müqayisədə bir rəqəm verilir - məsələn, 8,2 qiyməti onu göstərir ki, xalça həmin kateqoriya üçün mümkün olanın 82%-nə nail olub. Bir-birinə əlavə edildikdə bu rəqəmlər xüsusi olaraq həmin xalçanın Kolleksiyaçıların Xalça İndeksini təqdim etmiş olur. Mükəmməl xal 100-dür; biz heç vaxt bu qiymətləndirməyə nail olmuş xalça ilə üzləşməsək də, nəzəri baxımdan onun mövcudluğu mümkündür.

Kolleksiyaçıların Xalça İndeksinin kateqoriyaları bunlardır: (1) rəng, (2) yaş, (3) naqış, (4) törəmə, (5) əhəmiyyət, (6) ölçü və forma, (7) material, (8) nadirlik, (9) vəziyyət və (10) peşəkarlıq. Bu kateqoriyalar savadlı kolleksiyaçının mühüm hesab etdiyi meyarlarla əlaqədardır. Qiymətləndirməni həyata keçirən şəxsin fikri ilə rəqəmlər uyğun olmaya bilər; lakin bu sistemi həyata keçirdiyimiz 22 il ərzində biz dilerlər və kolleksiyaçıların arasında diqqətəlayiq dərəcədə razılaşma müşahidə etmişik. Bu indeks özünün şəxsi zövq və dəyər sisteminə uyğunlaşdırıldıqca, təcrübə vasitəsi ilə bu indeks hər kolleksiyaçı üçün daha faydalı olacaqdır.

3. Xalça. Yun. Xovlu. 110x203. XVII əsr. Qarabağ qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.

4. "Bonhams" auksionun xalça departamentinin direktoru Mark Dance Qarabağ qrupuna aid qədim at çuluna baxarkən.

5. Xalça. Yun. Xovlu. 222x106. XVIII əsr. Qarabağ qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.

Rəng

Rəng Şərqi xalçalarının ən mühüm xüsusiyyətlərindən biridir. Əgər kolleksiyaçı yalnız xalçanın keyfiyyətini öyrənmək niyyətində olsaydı, onun rəngini araşdırmaq daha məsləhətli olardı. Çünki rəng yaxşı xalçanın ən etibarlı əlamətidir. Ən çox qiymət verilən rənglər ağır əmək bahasına təbii maddələrdən alınan və illər ötdükcə zənginləşən, parıldayan rənglərdir. Fərdi rəngləmə üsulları çox zaman bir ailə ilə məhdudlaşır və nəsildən-nəslə-böyüklərdən öz uşaqlarına ötürülürdü. Bəzi qeyri-adi, nadir çalılar (inanılmaz dərəcədə mürəkkəb) yaratmağın sirli üsulları üçün aylar lazım olurdu; dəqiq astroloji hesablamaya uyğun xüsusi düstura əsasən bitki və həşəratlar əllə toplanırdı. Boyaqçıların üsullarını öyrənərkən aydın olur ki, rənglər bir az intuisiya, bir az elm, bir az mövhumat və əsasən də təbiətlə dərin əlaqə vasitəsilə yaranmışdır.

Ən çox dəyərləndirilən rənglər aydın və təmiz görünür. Sanki özündən işıq buraxır. Bu işıq bəzən "parıltı" adlanır. Zərif rəng xüsusilə işıq saçır və tamaşaçı ilə söhbət edir. "Güclü" rəngləri olan xalçalar əslində nadir tapıntılardır. Alabəzək və ya solğun rənglər, eləcə də ahəngsiz və monoton rəng kombinasiyaları o qədər də xoşagəlməz deyil. Bəzi çalılar digərlərinə nisbətən daha xoşagəlməz olduğu üçün, kateqoriyaya rənglərin sadəcə keyfiyyəti

Xalça. Yun. Xovlu. 234x165. XIX əsrin sonları. Qazax-Borçalı qrupu. Azərbaycan. "Azər-İlmə"nin kolleksiyasından.

deyil, həm də onların istifadəsi daxil edilir. Açıq çalarlar, tünd çalarlarla müqayisədə, xalçanın əsas rəngi kimi daha çox arzuolunandır. Məsələn, qızılı sahəli xalça qara sahəli xalçadan daha çox sevilir. Ona görə də, bütünlüklə qara, lakin super keyfiyyətli qara rəngdən ibarət olan xalça "5"lə qiymətləndirilə bilər, çünki rəngin keyfiyyəti "10" olsa da, istifadəsi "0"dır. Beləliklə, orta qiymət "5"dir. Şəkəri (fil sümüyü), yumşaq qızılı, solğun sürməyi, pashı qırmızı və zərif yaşıl-bənövşəyi-qırmızıdan, qaradan, parlaq narıncıdan və parlaq çəhrayıdan daha xoşagələndirlər. Bəzi başqa rənglər kimi, qəhvəyi rənglər çox məlahətli, zəngin tondan tutmuş hədsiz dərəcədə yöndəmsiz çalarlara kimi müxtəlifdir; məsələn, sarı rənglərin xoş limon rəngindən iyrenc, tünd xardal rənginə kimi çalarları vardır.

Rəng əhəmiyyətlidir, çünki o müasir xalçalarda uğurla tətbiq edilə bilmir. Təbii mənbələrdən əzab-əziyyətlə füsunkar rənglər yaradan insanların dünyadan köçməsi

ilə, Şərq xalçalarının da xüsusi dövrü və varlığı "tamamlandı". Təbii boyalar etibarsız anilin boyaları ilə əvəz olundu və bu da, öz növbəsində, türk xalçalarının bədiiliyini məhv etdi və XIX əsrin son 30 ilində isə digər xalçaların çoxunun bədiiliyinə mənfi təsirini göstərdi.

Xromlu və alizarin boyalar əvvəlki anilin rənglərindən üstün olsa da, ilkin bitki mənşəli boyalardan çox geri qalır. Bitki mənşəli boyalarla rənglənən xalçada təxminən 100 ildən sonra əmələ gələn kristallaşmanın verdiyi "pashı şüşə" effekti, tam əminliklə deyə bilərik ki, müasir kimyəvi üsullarla rənglənmiş xalçalarda baş verməyəcək. Füsunkar, gözəl bitki mənşəli boyaların dövrü artıq keçib və onun dirçələcəyinə ümid çox azdır. Müasir xalçalar da eyni zərifliklə toxuna bilər, gözəl naxışlara və təmiz növə malik ola bilər. Bununla belə, onlar çox gözəl bitki mənşəli rənglərə malik ola bilməzlər və bu səbəbdən də, rəng əntiq xalçalarda əsas götürülür.

Rəngin keyfiyyətini yoxlamaq üçün qaydalar:

- 10 – Böyük qürub və ya kalibri quşunun boğazı kimi – canlı və parlaq;
- 9 – Hələ də zəngin və mülayim, lakin daha az canlı;
- 8 – Həddindən artıq yumşaldılmış və ya kifayət qədər yumşaldılmamış;
- 7 – Bir qədər şəffaflığın itkisi müşahidə olunur.
- 6 – Şəffaflığın itkisi açıq şəkildə müşahidə olunur.
- 5 – Adətən gördüyümüz rənglər kimi səciyyəvi rənglər
- 4 – Kobud və zövqsüz, xüsusilə də anilin boyaları
- 3 – Pis solğunlaşdırılıb; kobud kimyəvi yuyulma
- 2 – Tutqun rənglər
- 1 – Rənglər "ölmək" üzrədir (lakin tam ölməyib)
- 0 – Danxdırıcı və ölgün, aşağı keyfiyyətli, palçıq kimi

Seçim və İstifadə

- 10 – Arzuolunan rənglər; ümumi təsiri açıq; ahəngdar; gözəl təzad
- 9 – "10"-la eyni, amma daha az təzad
- 8 – Xoşa gələn rənglər; ümumi təsiri tünd-təhər; yaxşı təzad;
- 7 – 8-lə eyni, amma az təzad
- 6 – Arzuolunmaz rənglərə nisbətən arzuolunan rənglər daha çox üstünlük təşkil edir, amma arzuolunmaz rənglərə narahatedici sayda rast gəlinir.
- 5 – Orta istifadə olunub; zəif təzad
- 4 – Anilin və ya digər arzuolunmaz rənglərin nisbətən üstünlüyü var
- 3 – Hədsiz arzuolunmaz rənglər; ümumi təsir açıq
- 2 – Hədsiz arzuolunmaz rənglər; ümumi təsir tünd
- 1 – Hamısı ağ
- 0 – Hamısı qara

Yaş ətrafında çox mübahisələr yaranmışdır; bəzi kolleksiyaçılar yalnız 1800-cü ildən əvvəl toxunmuş nümunələri, bəziləri yalnız XVI-XVII əsrlərə aid nümunələri aimaq istəyib. Digərləri isə əsərin zərif toxunuşuna və vəziyyətinə hədsiz maraq göstərdiyindən yaşın əhəmiyyətinə varmayıb.

Bədii cəhətdən hər xalça növü (İran, Qafqaz, türk və s.) çiçəklənmə dövründən öncə tarixi təkamül və inkişaf yolu keçib; sonra isə tənəzzül və korrupsiya dövrü başlayıb. XVI əsrin İran xalçalarında elementlər ahəng və mütənəsiblikdən kənara çıxmağa meyillidirlər; XVII əsr xalçaları isə çox zaman inanılmaz dərəcədə yorucu və çox naxışlıdır; lakin naxış elementləri qanunauyğundur. Az sayda İran xalçaları XVIII əsrdə toxunub. Onlardan salamat qalanları naxışın nəzarət altında təbiiqinə sübutdur. XIX əsrdə İran xalçaları çoxlu sayda istehsal edildi. Bəzilərinin füsunkar naxışı, ahəngi və rəngi vardır, qalanları isə darıxdırıcı və bəsit idi. İran xalçalarının tam tərəqqisi 1680-1710, sonra isə 1780-1870-ci illərə təsadüf etsə

də, bəzi ecazkar nümunələr bu dövrdən əvvəl və sonraya təsadüf edir.

Qafqaz xalçaları XVII-XVIII əsrlərdə inkişaf etməyə başladı. 1750-1860-cı illər arasında öz intibah dövrünü yaşadı. Görünür ki, yaxşı Qafqaz xalçaları daha sonralar, yəni hətta 1915-ci ilə qədər olan dövrlərdə toxunub; çox gözəl xalçalar ən mükəmməl dövrlərdən ya əvvəl, ya da sonra az sayda toxunub.

Bəzi gözəl nümunələr XVII əsrdə istehsal olunmaqla, XVI əsr və daha erkən türk xalçaları təsadüfi və prinsipsiz toxunub. Onların bədii tutumu 1700-1840-cı illəri əhatə edir. Sənət əsəri kimi, bu xalçalar 1890-cı ilə kimi pis vəziyyətə düşüb və 1870-ci ildən sonra toxunmuş yaxşı nümunələrə nadir hallarda rast gəlinir. 1800-cü ili bir neçə il qabaqlayan türkmən xalçaları adı hal deyil və ehtimal ki, arada böyük inkişaf dövrü olub; çünki onlar 1800-1870-ci illər arasında bədii cəhətdən tam inkişaf etmişlər. XX əsrin əvvəllərinə kimi yaxşı türkmən xalçaları toxunub, amma naxışlar get-gedə sərt və sabit, boyaqlar isə çirkli olub. Təcrübəli kolleksiyaçılar

rəngi qaçan türkmən xalçalarından "qaçır"lar; adətən 1880-ci ildən sonra toxunmuş xalçalar saf olmayan boyaqlara malikdirlər.

Çin xalçaları XVII əsrdə uzun bir inkişaf yolu keçmişdir və onun ən böyük inkişaf dövrü isə 1700-1840-cı illərə təsadüf edir. 1880, ya da 1890-cı illərə kimi onların naxışları pisləsməyə başladı. Bununla belə, hələ də füsunkar rənglər və yunlar istifadə edilirdi. Yaxşı Çin xalçaları bu gün də istehsal olunur. XIX əsrin sonları və XX əsrin əvvəlləri xromlu rənglər istifadə edilsə də, Çinin təcrid olunması Çin xalça sənətini təhlükəli anilin boyaqlardan istifadədən xilas edib.

Şərqi Türkiстан xalçaları XVIII əsr və XIX əsrin əvvəllərində inkişaf etdi. Bəzi bəsit və ya hədsiz mürəkkəbləşdirilmiş naxışlı nümunələr bu dövrü qabaqlamış və pis vəziyyətdə olan nümunələr 1870-ci ildən sonra toxunmuşdur.

Hind xalçaları, ehtimal ki, mükəmməl dövrünü XVII əsrin sonları və XVIII əsrin əvvəllərində yaşamışlar. Və XIX əsrin əvvəllərində kəmmərsiya və saxtakarlığın qurbanı olanadək uğur qazanmaqda davam etmişlər. Qiymətləndirmə göstəricilərini xalçaların yaşına təbiiq etmək cəhdi ən çətin prob-

lemdir. Bəs, bu halda 2400 yaşlı Pazırık xalçası 10 balla, digər bütün xalçalar isə aşağı balla qiymətləndirilməlidir? Bəzi kolleksiyaçıların onları yüksək dəyərləndirməsinə baxmayaraq, 1900-cü ildən sonra toxunan bütün xalçalara "0" bal verməliyikmi? Daha dəqiqlik naminə biz hər bir növ xalça üçün ayrıca cədvəl qurmalıyıq. Lakin biz ümumiləşdirərək deyə bilərik ki, 1870-cü ildən əvvəl toxunmuş xalçaların çoxu gənc olduqlarına görə "günahlandırılmamalıdır". Həm də biz yaş üçün xətti deyil, qeyri-xətti qiymətləndirmə sistemindən istifadə edə bilərik. Xalçalar qədimi mebel deyil. Təxminən 1830-cu ildən sonra qədim ənənə ilə mebel istehsalı maşınlaşma dövrü ilə əlaqədar əsasən dayandırıldı. Möhtəşəm xalçaların toxunuşu isə davam etdi və çox güman bu gün də toxunur.

Xalça qiymətləndirilməsində ən çətin məsələlərdən biri yaşın müəyyən edilməsidir. Bəzi xalçalar çox zaman qədim olmadığı halda qədim təsir bağışlayırlar və bəziləri isə həqiqətən qədim olduqları halda nisbətən yeni görünürlər. Fərqi tapmaq bacarığı vacibdir, lakin mütəxəssislər belə 20-30 il səhv edə bilərlər. Kolleksiyaçıların çoxu isə bu qədər təxmin etdikləri halda çox məmnun olurlar. Rəng yaş

6

7

6. Xalça (fragment). "Əjdəhali". Yun. Xovlu. XVI əsrin əvvəlləri. Qarabağ qrupu. Azərbaycan. Türk və İslam əsərləri Muzeyi. İstanbul. Türkiyə.
7. Xalça. Yun. Xovlu. 211x216. XIX əsr. Qazax-Borçalı qrupu. Azərbaycan.

8

9

8. Xalça. Yun. Xovlu. 190x386. XVII əsr. Qarabağ qrupu. Azərbaycan. Türk və İslam Əsərləri Muzeyi. İstanbul. Türkiyə.

9. Xalça. Yun. Xovlu. 215x417. XVIII əsr. Qarabağ qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.

təyinin yeganə etibarlı göstəricisi olmaqla yanaşı, həm də ən çətin öyrəniləndir. Növbəti mümkün etibarlı indeks isə nümunə haqqında ümumi təəssüratdır. Hər bir dövrün mühüm xüsusiyyətlərini öyrənəndən sonra naxış da nisbətən etibarlıdır. Saxta xalça ilə orijinal xalçanı ayırmağı mütləq öyrənmək lazımdır. Qədim görünən, amma yaşla əmələ gələn canlılıq və parıltıdan məhrum hamar, dumanlı rəngli nümunələrdən uzaq durun. Bu nümunələr çox vaxt saxta olurlar.

Anilin rənglərin istifadəsi onu göstərir ki, xalça 1850-ci ildən əvvəl toxuna bilməz, amma bu dövrdən çox sonralara təsadüf edə bilər.

Təcrübəmiz göstərir ki, 1850-1860-cü illərə aid Qafqaz nümunəsi olan bir neçə xalçada anilin boyaqlarına rast gəlinir. Lakin 1870-1880-ci illərə aid çoxlu sayda xalçalarda anilin boyası tətbiq olunmuşdur.

Türk xalçalarında anilin 1860-1870-ci illərdə istifadə edilib. 1880-1890-cü illərdə az sayda İran xalçalarında istifadə olunub. 1890-cı ildə Türkmənlər çoxlu sayda xalça iplərini anilin boyaqları ilə boyamışlar.

Adətən qədim nümunələrin arxa tərəfi hamar olur, yeniləri isə xovlu olur. Lakin bu o qədər də etibarlı göstərici deyil. Qədim xalçalar toxunanda bərk olur və 50 yaşdan yuxarı xalça-

larda bəzi rənglər ilməyə doğru aşağı parçalanır (xüsusilə qara, tünd qəhvəyi, bəzi qırmızı və yaşıl rənglər) və xalçanın üz hissəsinə oyma naxışlı görünüş verir. Daha qədim xalçaların yunu parlaq olduğundan, yunun parlaqlığı da yaş göstərə bilər. Nəhayət, daha qədim xalçalarda yenilərlə müqayisədə daha az axır.

Düzgün mühakimə yürütsək, belə bir qənaətə gəlik ki, yaş böyük təcrübə və gərgin tədqiqat tələb edən məsələdir. Bununla belə, biz heç zaman unutmamalıyıq ki, xalçanın qiymətləndirilməsində əsas onun gözü və zöv-

qü oxşaması olmalıdır, onun 1800 və ya 1900-cü ildə toxunması yox. 1800-cü ildə toxunan xalçalar 1870-1880-ci illərdə toxunan xalçalardan daha arzuolunandır, çünki onlar daha çox göz oxşayır. Yaşın vacibliyini təyin edən məhz bu amildir. Tarixli xalçalara gəlincə, onların bəzisi orijinaldır, bəzisi isə yox. Digər amilləri də nəzərə aldıqda, xalça tarixində deyildiyi kimi qədimdirsə, tarixə inanın; əks təqdirdə, inanmayın, çünki, bu tarix xalçanın toxunduğu tarixi deyil, arzu olunan və ya xatırlanan bir tarixi əks etdirə bilər.

Yaşı təyin etmək üçün qaydalar:

0.0	1960-dan sonra sonralar	3.4	1886-1887	6.8	1844-1846
0.1	1957-1960	3.5	1885-1886	6.9	1842-1844
0.2	1954-1957	3.6	1884-1885	7.0	1840-1842
0.3	1951-1954	3.7	1883-1884	7.1	1836-1840
0.4	1948-1951	3.8	1882-1883	7.2	1832-1836
0.5	1945-1948	3.9	1881-1882	7.3	1828-1832
0.6	1942-1945	4.0	1880-1881	7.4	1824-1828
0.7	1939-1942	4.1	1879-1880	7.5	1820-1824
0.8	1936-1939	4.2	1878-1879	7.6	1816-1820
0.9	1933-1936	4.3	1877-1878	7.7	1812-1816
1.0	1930-1933	4.4	1876-1877	7.8	1808-1812
1.1	1927-1930	4.5	1875-1876	7.9	1804-1808
1.2	1924-1927	4.6	1874-1875	8.0	1800-1804
1.3	1921-1924	4.7	1873-1874	8.1	1792-1800
1.4	1918-1921	4.8	1872-1873	8.2	1785-1792
1.5	1915-1918	4.9	1871-1872	8.3	1778-1785
1.6	1912-1915	5.0	1870-1871	8.4	1771-1778
1.7	1909-1912	5.1	1869-1870	8.5	1764-1771
1.8	1906-1909	5.2	1868-1869	8.6	1757-1764
1.9	1903-1906	5.3	1867-1868	8.7	1750-1757
2.0	1900-1903	5.4	1866-1867	8.8	1746-1750
2.1	1899-1900	5.5	1865-1866	8.9	1739-1746
2.2	1898-1899	5.6	1864-1865	9.0	1732-1739
2.3	1897-1898	5.7	1863-1864	9.1	1727-1732
2.4	1896-1897	5.8	1862-1863	9.2	1720-1727
2.5	1895-1896	5.9	1861-1862	9.3	1714-1720
2.6	1894-1895	6.0	1860-1861	9.4	1707-1714
2.7	1893-1894	6.1	1858-1860	9.5	1700-1707
2.8	1892-1893	6.2	1856-1858	9.6	1689-1700
2.9	1891-1892	6.3	1854-1856	9.7	1675-1689
3.0	1890-1891	6.4	1852-1854	9.8	1662-1675
3.1	1889-1890	6.5	1850-1852	9.9	1650-1662
3.2	1888-1889	6.6	1848-1850	10.0	Əvvəl 1650
3.3	1887-1888	6.7	1846-1848		

Naxış

Xalçaya daxil edilən formaların icrası və eləcə də mərkəzi sahə və onu əhatə edən haşiyə arasında qarşılıqlı əlaqəsi naxış deməkdir. Xalça incəsənətinin XV-XVI əsrlərdən indiyədək tarixi xalçada tam qənaətbəxs əsta inkişafı, onun ardınca tədricən və ya sürətli pisləşməni nümayiş etdirir. Bu günün sərt və sakit naxışlarının çoxu daha əvvəlki nümunələrdə müşahidə olunan canlılıq keyfiyyətindən məhrumdur. Onlar adətən ya çox yorucu, ya da bəsitdir. Qısaca desək, standartlaşdırılmış və kommersiyalaşdırılmış olduqlarından bədii maraq kəsb etmirlər. Bununla belə, onlar xalçanı naxışın mürəkkəbliyinə və toxunuşun zərifliyinə görə mühakimə edənlərin marağına səbəb ola bilər. Ən çox arzu olunan naxışlar sərbəst və güclüdür. Onlarda yaradıcının ürəyindən gələn həyatı dəyər var.

Naxışlar haqqında ideyaya malik olmaq üçün ən yaxşı üsul xalça kitablarında yüzlərlə rəngli fotosəkilləri tədqiq etməkdir və hər biri barədə sual verməkdir. Onun nəyi yaxşıdır?

Onun nəyi pisdir? Canlıdır, yoxsa cansız? Çox yorucudur, yoxsa bəsit və natamam? Sərbəst, lakin yenə də nəzarətli və ya nəzarətsizdir? Haşiyələr və mərkəzi naxış bir-birinə uyğundurmu? Gərgin, statik və sıxdırımı? Açıqdırımı? Açıqdırsa, çox açıqdırımı? İlk baxışda ona münasibətiniz nə olur? O sizin dərinlərdən nəfəs almaınıza səbəb olur, yoxsa siz səhifəni tez çevirib başqa, daha maraqlı və həyəcanlı şəkillər tapmaq istəyirsiniz? Uzun tədqiqatdan sonra siz bu mühüm sahədə meyarlar və zövq yaratmış olacaqsız. Siz Kolleksiyaçıların Xalça İndeksində naxışa təyin olunmuş rəqəmi təxmini qiymətləndirmə kimi istifadə edə bilərsiniz.

Naxış haqqındakı biliyi xalça şəkillərinə nəzər yetirərək inkişaf etdirmək mümkün olduğu üçün, bu, rəng haqqında öyrənməkdən nisbətən daha asandır. Rəngləri şəkillərdən yalnız hissə şəklində öyrənmək olar; rəngi haqqında biliyinizi artırmaq üçün siz mütləq əsl xalçanı görməli və ona toxunmalısınız.

Naxışın qiymətləndirilməsi üçün qaydalar:

- 10 - Axıcı, qarışıq olmayan, haşiyə və mərkəzi sahənin harmoniyası ilə mükəmməl naxış yaradır, nə həddindən az, nə də həddindən çox naxışlı
- 9 - 10-a nisbətən daha az axıcı və az mükəmməl, amma yenə də əla
- 8 - 9-a çox oxşar, amma haşiyələr mərkəzlə harmoniyada deyil
- 7 - Naxış mükəmməldir, amma yorucudur
- 6 - Qarışıq və statik naxış;
- 5 - Orta naxış, qarışıq, statik, çox yorucu; monoton; realist sujetli xalçalar
- 4 - Naxış bəsitdir və zəif çəkilib; zəif
- 3 - Anlamaq çətinidir; kommersiya üçün; xoşagəlməz sujetli xalçalar
- 2 - Hədsiz dərəcədə qarışıq; praktik cəhətdən monoxromatik (bir rəngin çalarları)
- 1 - Bir rəngli sahədə bəzi qeyri-artistik xətlər
- 0 - Bir rəngli xalça; naxışsız

10. Xalça. "Həyat ağacı". Yun. Xovlu. 244x168. 1313-1314/ (1895-1896). İrəvan qrupu. Azərbaycan.

11. Xalça. "Qaraçöp". Yun. Xovlu. 168x231. XIX əsrin ortaları. Qazax-Borçalı qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.

12. Xalça, Yun. Xovlu. 208x135. XIX əsrin ortaları. Qazax-Borçalı qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.

13. Xalça. "Heris" Yun. Xovlu. 660x389. XIX əsrin sonları. Təbriz qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.

14. İpək tikmə. 99x66. XVII əsrin sonları. Qarabağ qrupu. Azərbaycan.

12

13

14

Törəmə

Törəmədə ən əsas element təmizlikdir. Xalça təmiz "Kaşan" və ya "Təbriz" törəməsidir, yoxsa çarpaz törəmədir və ya "təsadüfi" xalçadır? Başqa sözlə, onun əcdadları aydın şəkildə nəzərə çarpandırmı? Xalça "Qazax" ola bilər, amma onun naxışı və rəngi o qədər zəif ola bilər ki, əcdadı sual doğura bilər. Əgər kimsə zəif damazlığı olan ərəb atı alırsa, at ərəb atı olaraq

qalır, amma törəməsi zəif olur. Bu xalçalarda da belədir. Xalça Anadolu kənd xalçası ola bilər və özünü mühüm xalça kimi təqdim etmək haqqı ola bilər; lakin işlənməsi onun irsini nümayiş etdirə bilməyəcəyi qədər qarışıq ola bilər. Törəmə üçün rəqəm seçəndə xalçanın orijinallığı nəzərə alınmalıdır – bu, xalçanın öz kökünə bağlılığı deməkdir.

Törəməni qiymətləndirmək üçün qaydalar:

- 10 - Xalça törəməsinə (kökünə, soyuna) tam uyğundur
- 9 - Xalça törəməsinə (kökünə, soyuna) demək olar ki, uyğundur
- 8 - Xalçanın törəməsi ilə (kökü ilə, soyu ilə) uyğunluğu orta səviyyədədir
- 7 - Xalça 8-dən az, 6-dan çox uyğundur
- 6 - Xalça törəməsi ilə (kökü ilə, soyu ilə) müəyyən qədər uyğundur
- 5 - Xalça müxtəlif xalçaların naxışlarından ibarətdir; təsadüfi xalça
- 4 - Xalça müxtəlif xalçaların naxışlarından qeyri-peşəkarcasına istifadə olunaraq toxunub.
- 3 - Xalça müxtəlif xalçaların naxışlarından hədsiz dərəcədə qeyri-peşəkarcasına istifadə olunaraq toxunub.
- 2 - Xalçaya çox ad vermək olar
- 1 - Xalçaya praktik ad vermək olmur
- 0 - Adsızdır.

15. Xalça. "Əjdəhali". Yun. Xovlu. 525x250. XVII əsr. Qarabağ qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.
16. Xalça. Yun. Xovlu. 531x231. XVIII əsr. Qarabağ qrupu. Azərbaycan. "Tekstil" Muzeyi, ABŞ.
17. Xalça. Yun. Xovlu. 450x220. XVIII əsr. Qarabağ qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.
18. Xalça "Çələbi". Yun. Xovlu. 237x145. XIX əsrin sonları, Qarabağ qrupu. Azərbaycan. "Azər-İlmə"nin kolleksiyasından.
19. Xalça. Yun. Xovlu. 188x128. 1800-cü illər. Qarabağ qrupu. Azərbaycan. aleskinin şəxsi kolleksiyasından (İtaliya).

17

18

19

Əhəmiyyət

Xalçanı əhəmiyyətli edən edən əsas şey fərziyyə və fikirdir. Rənglənmiş, kimyəvi üsulla yuyulmuş 1920-ci ilin "Saruk" xalçası diler üçün yüksək ödəniş əldə etmək baxımından əhəmiyyətli ola bilər. Amma kolleksiyaçı üçün belə xalça həm bədii, həm də tarixi nöqteyi-nəzərdən əhəmiyyətsizdir.

20

90

21

Çox zaman "əhəmiyyətli" dedikdə yalnız tarixi əhəmiyyətə malik xalçalar nəzərdə tutulur. Muzeylər çox vaxt sonra yaranan, tam inkişaf etmiş xalçaları deyil, tarixi xalçaları seçir. Bəlkə də bu çox yaxşı haldır; çünki çox qədim xalçalar o qədər kövrək və zərif vəziyyətdə olurlar ki, asanlıqla həmişəlik sıradan çıxa bilərlər. Həm də muzeylərin tarixi nümunələrə üstünlük verməsi kolleksiyaçıları üçün bəzi böyük sənət əsərləri əldə etməyə imkan yaradır.

Bəzi xalça növləri digərlərinə nisbətən daha az əhəmiyyətli hesab olunur. Bu, çox zaman xalçanı toxuyan insanlar haqqında məlumatlılığın səviyyəsi ilə bağlıdır. Ümumiyyətlə, demək olar ki, kürd xalçaları Gördəst xalçalarından daha az əhəmiyyətlidir. Bu, əsasən yaradıcılıq məsələsidir. Amma erkən yaxşı kürd və ya "Beluk" sonrakı "Gördəst"dən və ya "Ladik"dən daha əhəmiyyətli ola bilər.

Bədiilik və tarixilik nöqteyi-nəzərdən əhəmiyyətli olan xalçalardan əlavə, biz üçüncü kateqoriyanı da təklif edərdik: simvolik əhəmiyyətə malik xalçalar. Bu məlumat xalçanın XIII və ya XIV əsrə aid olması, ya da çox yüksək incəsənət nümunəsi olmasından daha əhəmiyyətli ola bilər. Əgər bizim xalça dili kriptotqrafiyası barədə anlayışımız doğrudursa, bəzi xalçalarda bəşəriyyət üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən kodlaşdırılmış informasiya var. Bunu vaxt və əmək tələb edən təcrübə göstərəcək.

Xalçanı əhəmiyyətinə görə dəyərləndirəndə, biz qiymətləndirməni tarixilik, bədiilik və simvolik əhəmiyyətinə görə ortalamayacağıq. Əgər xalça tarixiliyə görə 10 bal alırsa, ona ümumilikdə 10 bal vermək lazımdır; hətta, bədiiliyə görə 6 və simvolikliyə görə 2-ə layiqdirsə belə. Bu həm də bədiilik və simvoliklik baxımından doğrudur; tamamilə nadir tarixi nümunə olan Pazırk xalçası 10 balla qiymətləndirildiyi halda, XVIII əsr "Qazax"a 10 bal vermək məntiqsiz görünə bilər (hətta o, qeyri-adi gözəlliyə malik bir sənət əsəri olsa belə). Onların hər ikisi müxtəlif səbəblərə görə çox əhəmiyyətlidir.

Xalçalar müxtəlif cəhətdən dəyərli ola bilər. Məsələn, ola bilsin ki, bir xalça nə bədii, nə də tarixi əhəmiyyətə malikdir; lakin onun özündə əks etdirdiyi genetikla bağlı informasiya bəşəriyyətə yaxşı formalaşmış, sağlam nəsil artırmağa kömək edərsə bu xalça əhəmiyyətli sayılır.

Aşağıdakı cədvəllər kolleksiyaçıya xalçalara əhəmiyyətinə görə rəqəmli qiymətləndirməni tətbiq etməyə kömək edə bilər. Xalça tarixi, bədii və simvolik dəyərə layiq olduğu ən yüksək qiyməti almalıdır – çünki bu aspekt xalçanın əhəmiyyətini müəyyən edir.

Əhəmiyyəti qiymətləndirmək üçün qaydalar:

Tarixi qiymətləndirmə

10. 1600-cü ildən əvvəl toxunmuş xalçalar.
9. 1700-cü ildən əvvəl, amma 1600-dən sonra toxunmuş xalçalar.
8. 1750-ci ildən əvvəl, amma 1700-cü ildən sonra toxunmuş xalçalar.
7. 1800-cü ildən əvvəl, amma 1750-ci ildən sonra toxunmuş xalçalar.
6. 1820-ci ildən əvvəl, amma 1800-cü ildən sonra toxunmuş xalçalar.
5. 1840-cı ildən əvvəl, amma 1820-ci ildən sonra toxunmuş xalçalar.
4. 1870-ci ildən əvvəl, amma 1840-cı ildən sonra toxunmuş xalçalar.
3. 1900-cü ildən əvvəl, amma 1870-ci ildən sonra toxunmuş xalçalar.
2. 1920-ci ildən əvvəl, amma 1900-cü ildən sonra toxunmuş xalçalar.
1. 1920-ci ildən sonra toxunmuş xalçalar.
0. Tarixi əhəmiyyəti olmayan xalçalar.

Qeyd: Xalça onun soyunu əks etdirən əhəmiyyətli tarixi naxış elementlərinə malik olarsa, əsl tarixindən daha yüksək qiymətləndirilə bilər.

22

20. Xalça. "Əjdahalı". Yun. Xovlu. 470x233. XVIII əsr. Qarabağ qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.
21. Xalça. Yun. Xovlu. 372x192. XVIII əsr. Şirvan qrupu. Azərbaycan. Zaleskinin kolleksiyasından. (İtaliya)
22. Xalça. Yun. Xovlu. 257x140. XIX əsrin əvvəlləri. Quba qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.

91

Bədii qiymətləndirmə

10. Çox yüksək incəsənət nümunəsidir.
9. Yüksək incəsənət nümunəsidir.
8. Nisbətən yüksək incəsənət nümunəsidir.
7. Maraqlı bədii xalça.
6. Maraqlı, amma bədii cəhətdən bir qədər zəif xalça.
5. Maraqlı, amma bədii cəhətdən zəif xalça.
4. Bədii cəhətdən zəif və çox da maraqlı olmayan xalça.
3. Bəzi bədii dəyərləri olan maraqsız xalça.
2. Üzərində çox cüzi bədii təsir var.
1. Demək olar ki, heç bir bədii dəyəri olmayan.
0. Bədii əhəmiyyəti yoxdur; qiymətləndirmək mümkün deyil.

23. Xalça. Yun. Xovlu. 226x183. XIX əsrin sonları. Qazax-Borçalı qrupu. Azərbaycan.
24. Xalça. Yun. Xovlu. 287x170. XVII əsrin sonları. Qazax-Borçalı qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.
25. Xalça. Yun. Xovlu. 198x142. XIX əsrin sonları. İravan qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.
26. Xalça. Yun. Xovlu. 297x117. XIX əsrin ortaları. Bakı qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.

Ölçü və forma

Hər bir diler və kolleksiyaçı xalçanın ölçü və formasının əhəmiyyətini sürətlə öyrənir. Bəzi ölçü və formaların digərlərindən daha dəyərli olması insanın sensor aparatları və bədən ölçüsü ilə bağlıdır. Maraqlıdır ki, gözün bir baxışda gözdən keçirə bilirdiyi kifayət qədər balaca xalça bir neçə baxış tələb edən xalçadan daha xoşagələndir. Bizim gözlərimiz həm də böyük şaquli əşyalardansa böyük üfüqi əşyaları daha yaxşı nəzərdən keçirməyə alışıb. Siz üfüqün çox hissəsini başınızı azacıq döndərməklə görə bilərsiniz, çünki insanın üfüqi baxış sahəsi 180°-ni əhatə edir və mərkəzi 120° daha aydın görünür. Hündür ağaca baxmaq daha çox güc tələb edir, çünki şaquli baxış sahəsi təxminən yalnız 100°-ni əhatə edir və 60° daha aydın görünür. Şaquli asılmış uzun yolluq təkrar aşağı və yuxarı baxmaq tələb edir; üfüqi çadır çantası və ya qısa çadır bağı yalnız bir və ya iki yanakı baxış tələb edir. Bundan əlavə, çadır

Qeyd: 1 fut – 12 dyüm
1 dyüm – 2.54 sm
1 fut – 30.48 sm
1 kv fut – 0.092903 m²
1 kv dyüm – 0.00064516 m²

dır çantasına baxmaq çadır bağından daha asandır. Ona görə ki, onun ölçüsü və forması daha yaxşıdır.

Bəzi mütənasiblik də digərlərinə nisbətən daha xoşa gəlir. Məsələn, asılmış xalçanı bir baxış 4.25' (129.54 sm) x 5.5' (167.64 sm) ya da 3' (91.44 sm) x 6' (182.88 sm) nisbəti ilə gözdən keçirəcək. Sonuncu isə əvvəlkindən daha "xoşagələndir". Bu uyğunluğun bir neçə təsviri var. Digər tərəfdən, eni 5 futa (152.4 sm) qədər olan təsvirlər də vardır; lakin yalnız 1 futdan (30.48 sm) 1.5 futadək (45.72 sm) dərinlikdə (bir çox divar torbası ölçüsündə). Lakin

25

26

23

24

Simvolik qiymətləndirmə

10. Sosioloji, ekoloji və tibbi baxımdan bəşəriyyətin gələcəyi üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.
9. Bəşəriyyətin və planetin gələcəyi üçün əhəmiyyətlidir.
8. Gələcək üçün 9-dan az əhəmiyyətlidir, amma yenə də əhəmiyyətlidir.
7. Xalça əsas fikri əks elətdirir, amma onları tam izah etmir.
6. Başqa xalçaların interpretasiya (dekodlaşdırma) olması üçün şərait yaradır.
5. Əhəmiyyətli ola biləcək fikirləri əks elətdirən xalçalar.
4. Əhəmiyyətli görünən, amma dekodlaşdırılması çətin olan xalçalar.
3. İnsanın inkişafı üçün bəzi əhəmiyyəti olan.
2. İnsan və planet üçün az əhəmiyyəti olan.
1. Demək olar ki, heç bir simvolik əhəmiyyəti olmayan.
0. Simvolik əhəmiyyəti olmayan.

27

27. Xalça. Yun. Xovlu. 204x155. XIX əsrin ortaları. İrəvan qrupu. Azərbaycan.

28

28. Xalça. Yun. Xovlu. 147x122. XIX əsrin ortaları. Qazax-Borçalı qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.

hər hansı əşya gözün bir neçə yanakı hərəkətini tələb edəcək qədər böyük olduqda, o, bədii baxımdan daha az arzulanan olur. Çadır bağlarının gücü bu səbəbdən çox vaxt məhdudlaşır, amma yenə də onlar ensiz, uzun, şaquli asılmış və başın qalxmasını və enməsinə tələb edən əsərlərdən daha çox göz oxşayırlar.

Estetik baxımdan xalça kifayət qədər balaca ola bilər; amma o öz növləri arasında zərif nümunə olmalı və göz oxşamalıdır. Xalça kolleksiyacıları, adətən 4.5' (137.16 sm) x 6' (182.88 sm) xalçaları daha arzulanan hesab edirlər. 6 dyümdən (15.24 sm) az nümunələr adətən əhəmiyyətli sayılmaq baxımından vacib nəxə elementlərini özlərində əks etdirmək üçün çox kiçikdir. 9 futdan (274.32 sm) uzun döşəmə üçün tərtib edilən yollar və xalça divar əsəri deyil, döşəmə əsəri kimi nəzərə alınmalıdır.

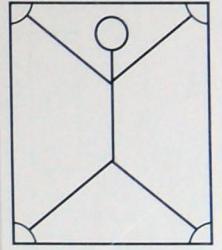
Xalçanın ölçü və formasını qiymətləndirərkən bir əsasən onun göz narahatlığı yaratmadan nəzərdən keçirilməsi və divarda rahatlıqla yerləşdirilə bilməsi ilə maraqlanıyıq. Muzeylərdə sərgilənən təsvirlərin çoxu 6' (182.88 sm) x 9'-dən (274.32 sm) kiçikdir və

çoxu 4.5' (137.16 sm) x 5.5' (167.64 sm), ya da daha kiçikdir. Çox az sayda təsvirlər 8 futdan (243.84 sm) uzundur; onların eni isə 4 futdan (121.92 sm) az olur. Qeyd etmək maraqlıdır ki, 6 fut boyu olan adam qolları və ayaqları diaqonal şəkildə açılmış formada döşəmədə uzananda o, təxminən 4.25' (129.54 sm) x 5.5' fut (167.64 sm) bir ərazini tutur. Böyük və kiçik adamlar oxşar mütənasablıqda daha böyük və daha kiçik ərazi tuturlar. Yəqin ki, bu mütənasablıqla daha yaxşı əlaqələndirilmə bir-birimizi görməyə adət etməyimizlə əlaqədardır.

Aşağıdakı cədvəl xalçaların ölçü və formasını ölçmək üçün qaydalar kimi istifadə edilə bilər. Kolleksiyanın Xalça İndeksinin ölçü və forma kateqoriyası qiymətləndirməsinə əldə etmək üçün bir nəfər ölçü üçün, digəri isə forma üçün rəqəmli qiymətləndirmə müəyyənə bilər, onları bir-birinin üstünə gələr və 2-yə bölər. Məsələn, 4.25' (129.54 sm) x 5.5' (167.64 sm) proporsiyada olan 5 kvadrat fut (0.46 m²) xalçaya ölçü üçün 9, forma üçün 10 bal veriləcək. İkisinin cəmi 19-dur. 19-u 2-yə böləndə 9.5 alınır. Bu həmin əsərin ölçü və forma qiymətləndirilməsidir.

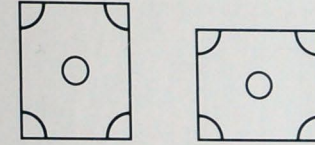
Ölçünü qiymətləndirmək qaydaları

10. 8 kv. futdan (0.74 m²) 50 kv. futadək (4.64 m²).
9. 4-8 kv. fut (0.37 m² - 0.74 m²), ya da 50-60 kv. fut (4.64 m² - 5.57 m²).
8. 2-4 kv. fut (0.18 m² - 0.37 m²), ya da 60-65 kv. fut (5.57 m² - 6.03 m²).
7. 1-2 kv. fut (0.09 m² - 0.18 m²), ya da 65-70 kv. fut (6.03 m² - 6.50 m²).
6. 40-144 kv. dyüm (0.0258 m² - 0.0929 m²), ya da 70-80 kv. fut (6.50 m² - 7.43 m²).
5. 20-40 kv. dyüm (0.0129 m² - 0.0258 m²), ya da 80-90 kv. fut (7.43 m² - 8.36 m²).
4. 10-20 kv. dyüm (0.00645 m² - 0.0129 m²), ya da 90-100 kv. fut (8.36 m² - 9.29 m²).
3. 5-10 kv. dyüm (0.00322 m² - 0.0129 m²), ya da 100-120 kv. fut (9.29 m² - 11.14 m²).
2. 2-5 kv. dyüm (0.00129 m² - 0.00322 m²), ya da 120-140 kv. fut (11.14 m² - 13 m²).
1. 1-2 kv. dyüm (0.000645 m² - 0.00129 m²), ya da 140-200 kv. fut (13 m² - 18.58 m²).
0. 1 kv. dyümdən az (0.000645 m²), ya da 200 kv. futdan (18.58 m²) çox.

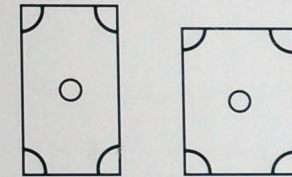

Formanı qiymətləndirmək qaydaları

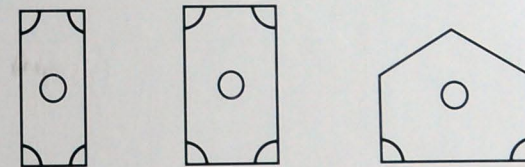
10. Dördbucaqlılar, proporsiyalar 4.25' (129.54 sm) x 5.5' (167.64 sm)-dan kvadrat formaya:

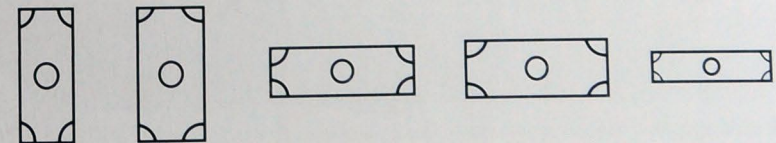
9. Dördbucaqlılar, proporsiyalar 4' (121.92 sm) x 6' (182.88 sm)-dan 4.25' (129.54 sm) x 5.5' (167.64 sm)-a

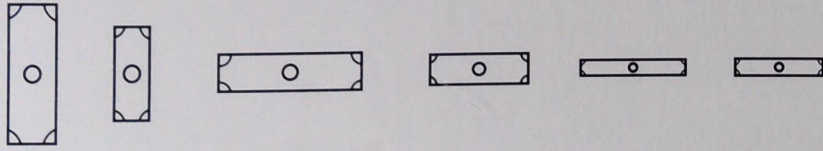
8. Dördbucaqlılar, proporsiyalar 3' (91.44 sm) x 6' (182.88 sm)-dan 4' (121.92 sm) x 6' (182.88 sm)-a; beşbucaqlılar

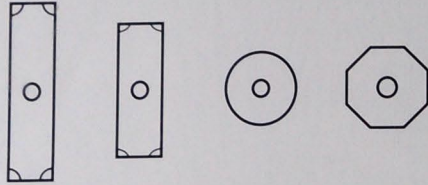
7. Dördbucaqlılar, proporsiyalar 2.5' (76.2 sm) x 6' (182.88 sm)-dan 3' (91.44 sm) x 6' (182.88 sm)-ya (şaquli ya da üfüqi) və 1' (30.48 sm) x 5' (152.4 sm) ya da daha qısa üfüqi:

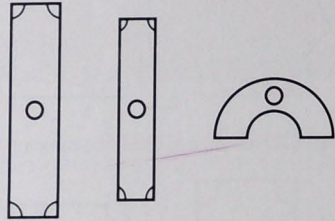
6. Dördbucaqlılar, 3' (91.44 sm) x 9' (274.32 sm) -dan 2.5'(76.2 sm) x 6' (182.88 sm)-ya (şaquli ya da üfqi) və 1' (30.48 sm) x 6' (182.88 sm)-dan 1' x 5' (30.48 sm) x 5' (152.4 sm) üfqi:

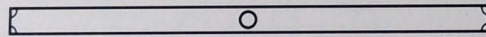
5. Dördbucaqlılar, 3' (91.44 sm) x 12' (365.76 sm) -dən ,3' (91.44 sm) x 9' (274.32 sm); yumru və beşbucaqlılar:

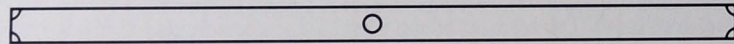
4. Dördbucaqlılar, şaquli 3' (91.44 sm) x 14' (426.72 sm) -dən 3' (91.44 sm) x 12' (365.76 sm)-yə; aypalar:

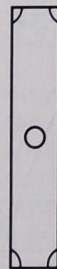
3. Üfqi örkən 20 futdan (609.6 sm) az uzun (proporsiya 1' (30.48 sm) x20' (609.6 sm) amma 6 fut6' (182.88 sm)-dan uzun):

2. Üfqi örkən 20 futdan (609.6 sm) çox uzun (proporsiya 1' (30.48 sm) x20' (609.6 sm) və ya daha çox):

1. Şaquli yolluq 14 futdan (426.72 sm) uzun (proporsiya 3' (91.44 sm) x 14' (426.72 sm))

0. Şaquli asılmış iplər

Materiallar

Əntiq xalçaların toxunmasında istifadə edilən materiallar son dərəcə qayğı ilə seçilirdi. Deyilənə görə, yun seçərkən (xüsusilə də kiçik nümunələr üçün) yaylaqda yağlı quyruqlu qoyunun boğazının və çənəsinin altının yunu istifadə edilirdi.

II Dünya Müharibəsi zamanı böyük Orta Asiya dağ qoyunları sürüsü ilə gözəl yun dövrü də bitdi. 1920-1960-cı illərə kimi hələ də yaxşı yun tapmaq olurdu, amma xalça toxuyan insanlar varlandıqca onlar öz qoyunlarından qida kimi istifadə etdilər, özləri isə az keyfiyyətli yun idxal etməyə başladılar. Yunun keyfiyyətinə əsasən, xalçanın

29. At çulu. İpək. Xovsuz. 170x150. XIX əsrin əvvəlləri. Qarabağ qrupu. Azərbaycan. "Azar-İlmə"nin kolleksiyasından.

yaşı və mənbəyi haqqında fikir yürütmək mümkündür. Zərif yun ipək kimi, parlaq və yumşaq olur, amma ağır olur. Bu yun boyağı qəbul edəndə parıldayır və işıq saçır. Aşağı keyfiyyətli yun isə darıxdırıcı və cansız görünür, rəngi pambıq kimi canına hopdurur. İpək də zərif və ya aşağı keyfiyyətli ola bilər. Ən yaxşı ipək uclarından deyil, barama silindrinin içindən əmələ gəlir. Ucları isə

kolleksiyaçıların əksəriyyətinin bəyənmədiyi buruq ipək əmələ gətirir. Parlaq və boyağı yaxşı qəbul edən ipək xalça 20-30 il divarda asılı qaldıqdan sonra xarab olan və xalçanın əsasından ayrılan "ölü" ipəyin tam əksidir.

Yaxşı Heriz ipəyində olan keyfiyyətdə ipəklər 10-a layiq görülür, lakin tezliklə xovları qırılan və ərişi, arğacı pisləşən və qırılan bəzi aşağı keyfiyyətli türk ipəkləri isə 2 və ya 3 balla qiymətləndirilir.

Əntiq xalçanın parıldamasının səbəblərindən biri odur ki, həmin xalçanın korşalan, kəsilməmiş xov ucları güzgü üzü kimi işığı daha çox toplamaq və əks etdirə bilmək üçün xovu incələmə kimi üstündə gəzilib. 150 yaşı olan, lakin kənardə saxlanıb, heç vaxt istifadə edilməyən xalça illər boyu düzgün istifadə şəraitində saxlanan xalçadan az dəyəərə malikdir.

Materialları qiymətləndirmək üçün qaydalar:

10. İpək kimi, yumşaq və parlaq, amma ağırlığı və möhkəmliyi var.
9. Bir az qurudur, amma parıltısı və möhkəmliyi yaxşıdır.
8. Qurudur, amma yaxşı parıltısı və boyağı yaxşı götürür.
7. Daha kobud, amma nisbətən yaxşı parıltı; çox möhkəmdir.
6. Orta parıltı, çox möhkəmdir, kifayət qədər quru.
5. Cüzi parıltı; boyağı yaxşı qəbul edir.
4. Cüzi parıltı; boyağı zəif qəbul edir.
3. Xovu dəstə şəklində qopur, əriş və arğacdan ayrılır; demək olar ki, ölüdür.
2. Cansız və darıxdırıcı; boyağı zəif qəbul edir.
1. Teksturası əzilmiş daş kimi; parıltı yoxdur.
0. Demək olar ki, material yoxdur.

Nadirlik

Nadirlik və ya müstəsnaqlıq elə bir təyinatdır ki, kolleksiyaçıyı xalçanın qiymətini soruşmadan belə əlini cibinə salmağa məcbur edir. Lakin diqqət mərkəzində olan xalça digər keyfiyyətlərə də malik deyilsə, nadirlik yüksək əhəmiyyət kəsb etmir. Bəzi nümunələr o dərəcədə çirkindirilər (xoşagəlməz) ki, sadəcə oxşar nümunələr çoxdan aradan çıxdıqları üçün onlar nadir sayılır.

Bəs, nadirlik necə qiymətləndirilir? Pazırık xalçası da 10 balla qiymətləndirilir, Ərdəbil xalçaları da; amma onlardan iki ədəddir. Əhəmiyyətli xalçalar çox zaman cüt və ya demək olar ki, cüt toxunurdu. Amma bu cütlük onların nadirliyinə dəlalət etmir. Xalça heç bir zaman satışı çıxarılmayıbsa, ona nadirlik üçün 10 bal verilir. Nadirlik eyni tipli və keyfiyyətli xalçalarla əlaqədə nadir deməkdir. Demək olar ki, bütün əntiq xalçalar nadir sənət əsərləridir və onların tam duplikatını tapmaq mümkün deyil.

30

31

32

30. Xalça. Yun. Xovlu. 268x157. XVIII əsr. Quba qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.

31. Xalça. Yun. Xovlu 160x90. XIX əsr. Qarabağ qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.

32. Xalça. Yun. Xovlu. 183x147. Qarabağ qrupu, Azərbaycan. XVIII əsrin sonları. Şəxsi kolleksiyadan.

33. Xalça. Yun. Xovlu. XVIII əsr. Quba qrupu. "Metropolitan İncəsənət Muzeyi", ABŞ.

33

Nadirliyi təyin etməyin qaydaları:

10. Demək olar ki, heç vaxt tapılmır
9. Çox nadir hallarda rast gəlinir, təxminən 10 ildən bir.
8. Nadir hallarda, təxminən 5 ildən bir rast gəlinir.
7. Rast gəlinir, amma tez-tez yox; təxminən 2 ildən bir.
6. Arabir rast gəlinir; təxminən ildə bir dəfə.
5. Nisbətən adi; ona oxşar nümunələri ayda bir dəfə görmək olar.
4. Adi halda görmək olur, amma tapmaq üçün 1-2 həftə gözləmək lazımdır.
3. 4 ilə 2-nin arasında.
2. Tez-tez rast gəlinir, amma hər gün yox.
1. Hər gün rast gəlinir.
0. Xahişlə və ya sifarişlə hər hansı dilerdən asanlıqla tapmaq olar.

Vəziyyət

Vəziyyət Şərqi xalçaları ilə məşğul olanlar xüsusilə də Avropa və İran dilerləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Görkəmsiz xalçalar mükəmməl və ya demək olar ki, mükəmməl olarsa, yüksək qiymət alırlar. Mükəmməlliyi təyin edən ideya bəzi dilerlər üçün güllünc səsələnən şərtidir; digər dilerlər isə xoşbəxtlikdən daha realist olurlar. Əntiq xalçalarda adətən qara, qəhvəyi, bəzi yaşıl və bəzi qırmızı rənglər çat kimi ilməyə tökülüb və 3 ölçülü (3D) effekt yaradıb. Bu vəziyyət köhnəlməkdən deyil, minerallardan və bitki boyaqlarından yaranır. Bəzən dilerlər bu xalçaları "mükəmməl" olmadıqları üçün qəbul etmirlər, amma kolleksiyaya-

çı üçün bu xalçalar mükəmməldirlər. Kimsə köhnə xalça almaq istəyirsə, xalçanın baxanda göz oxşaması üçün kifayət qədər fiziki sağlam olub olmadığını bilmək lazımdır. Əgər elə deyilsə, onun uğurla təmir edilə biləcəyi sualı ortaya çıxır və əgər belədirsə, onu saxlamağa dəyərmir!?

Narahatlıq yarada biləcək dərəcədə çox əldən düşmüş xalçalar bəzən yaxşı vəziyyətə gətirilə bilər. Ümumiyyətlə, vəziyyəti çox pis olduğundan bədiilliyi də pozulan xalçalardan uzaq durmaq lazımdır. Hansı xalçanın uğurla bərpa ediləcəyini tez öyrənmək mümkündür. Xovsuz, zərif toxunmuş, ərşi və arğacı görünən xalçalar adətən bərpa olunmur. Oxsar vəziyyətdə olan, kobud toxunuşlu nümunələr çox zaman ekspert bərpaçı-usta tərəfindən gözoxşayan xalçaya çevrilə bilər.

Ərazinizdəki bərpaçıları tanıyın və hansı nümunə üzərində kimin daha yaxşı işlədiyini öyrənin. Yaxşı olardı ki, bərpaçının gördüyü işlərin nümunələri ilə tanış olasınız, mümkün iş haqqında bəzi təxminləriniz olsun. Qiymətlər kəskin şəkildə fərqli ola bilər və bərpanın keyfiyyəti həmin əsərin keyfiyyətindən asılıdır. Yanaşmalardan biri də xalçaların bərpasını özünüzün öyrənməyinizdir. Beləliklə, siz bərpanın uğurlu alınub-alınmayacağını, təxminən nə qədər vaxt aparacağını qiymətləndirə bilərsiniz. Xalça bərpası ilə bağlı yersiz müəmmalar möv-

34. Xalça. Yun. Xovlu. XIX əsr. Naxçıvan qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.
35. Xalça (fragment). Yun. Xovlu. XIX əsr. Şirvan qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.
36. Xalça. Yun. Xovlu. XVIII əsr. İrəvan qrupu. Şəxsi kolleksiyadan.

cuddur. Bərpaların çoxu çətin deyil və peşəkar bir bərpaçının məsləhəti ilə, siz xırd bərpa işlərini özünüzdə edə bilərsiniz.

Rənglərin seçimi düz və yenidən toxunuşun keyfiyyəti sadəcə səmərəli olduğu halla müqayisədə əgər yenidən toxuma yüksək keyfiyyətdədirsə, lakin bərpaçı rəngi zəif seçirsə, bərpa əsərin bədiiyyətinə xələl gətirə bilər. İşə başlandıqdan sonra, bərpa zamanı əsərə baş çəkmək və bütün meyarlara uyğun gəldiyindən əmin olmaq lazımdır.

Biz vəziyyətin mükəmməlliyinə qarşı çox tələbkar olan xalçaçılarla rastlaşmışıq ki, onların xalçalarının heç birinin yaşı 70-dən və ya 80-dən çox olmayıb. Digər tərəfdən, elələri də rast gəlmişik ki, vəziyyətə heç bir maraqları olmadığından xalçalarının 90%-i xoşagəlməyən və uğurlu bərpası mümkünsüz vəziyyətdə olublar. Biz ortaq yol seçməyi məsləhət görürük. Sənət Kateqoriyası və Kolleksiyanın Xalça İndeksi nə qədər yüksək olarsa, vəziyyətlə bağlı yaranan problemlərə bir o qədər dözmək mümkündür. Xovu, bir qayda olaraq, qısa olan xalçalar, xovu bəzi yerlərdə çox hündür və bəzi yerlərdə yeyilmiş vəziyyətdə olanlardan üstündür. Qədim xalçalar çox zaman qeyri-bərabər şəkildə yeyilir; burada "necə qeyri-bərabər?" sualı yaranır. Öz-özünüzdə sual edin: əsər hələ də canlı və xoşa gələndirmi? Bəzi xalçalar yanlış

37. Xalça. Yun. Xovlu. XIX əsrin sonları. Qazax-Borçalı qrupu. Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.

Vəziyyəti qiymətləndirmək üçün qaydalar:

10. Tam, ya da demək olar ki, tam xov (Xovu heç bir zədə almayıb, yeyilməyib); kənarları və ucları heç bir zədə almayıb; Orijinal vəziyyətindədir və ya orijinala yaxın vəziyyətdədir.
9. 5%-dən az bərpa; əla xov- əla bərpa.
8. 5% - 10% bərpa; əla bərpa- xov qısa, lakin hamar.
7. Xov bərabər şəkildə yaprılıb; çox qısa xov; xalça çox xoşagələndir.
6. Xov ilməyə doğru aşağı (xov tam oturub, ola bilər ki əriş və arğac görünsün); 10-20% bərpa; demək olar ki, təmirdən sonra əriş və arğac görünür.
5. Xov qeyri-bərabər şəkildə yaprılıb, amma naxış və rənglər göz oxşayır; əriş və arğac nəzərə çarpan dərəcədə görünür.
4. 40%-dən çox bərpa; xalça xoşagələndir.
3. Naxış görünür, amma hardasa xoşagələndir deyil; bərpası üçün çox əmək sərf olunmalıdır.
2. Naxış seçilir (görmək olur, bilmək olar), amma təmir oluna bilmir.
1. Daha çox əriş və arğac görünür; naxış demək olar ki, seçilmir (ayırd etmək olur, bilmək olmur)
0. Döşəmədə qırılmış çirkli sap qalıqları.

istifadə nəticəsində məhv edilir; digərləri yalnız ciddi zədələnilirlər. Pis təmir olunmuş (yamanmış) xalça heç təmir olunmamış xalçadan daha az arzuolunandır; çünki xalçanın lazımı qaydada bərpa olunması üçün pis təmir işi aradan qaldırılmalıdır.

Ümumilikdə fraqmentlər və ya kəsilmiş xalçalar əsər qeyri-adi olmadığı təqdirdə ciddi kolleksiyaçı tərəfindən alınmamalıdır. Əgər parça uğurla ayrılıbsa, xüsusi nadir və ya arzu olunan bir növün füsunkar nümunəsidirsə, alına bilər, lakin xalçanın bütöv formasının qiymətinin bir hissəsi ödənilməlidir. Əgər xalça tamamilə əriş boyunca kəsilibsə və yenidən tikilibsə, onun qiyməti əsərin tam qiymətinin 20-30%-ni təşkil etməlidir. Əgər sadəcə kiçik bir haşiyə çatmışır-

sa, qiymət təxminən 50% təşkil etməlidir. Əgər xalça arğac boyunca kəsilib və yenidən tikilibsə, ya da qıraq əsas və kiçik haşiyələr çatmışırsa, onun qiyməti 20% təşkil etməlidir. Xalçanın içərisinə doğru 1/3 az uzanan balaca əriş kəsikləri qiyməti təxminən 80 %-ə qədər azalda bilər. Əgər kəsiklər 1/3-dən daha çox xalçanın içinə doğru uzanırsa, onun qiyməti 60% olmalıdır. Əslində zədəli və ya kəsik (fragment) xalçalarla bağlı qərarla üzləşməmək yaxşı olardı.

Xalçanın vəziyyəti ilə bağlı rəqəmli qiymətləndirmə təyin edərkən, 10-u o vaxt verin ki, vəziyyət lazım olduğu dərəcədə xoşagələndir olsun. Növbəti cədvəl sizə artıq aldığınız və ya almaq istədiyiniz nümunənin vəziyyətini dəyərləndirməyə kömək edəcək.

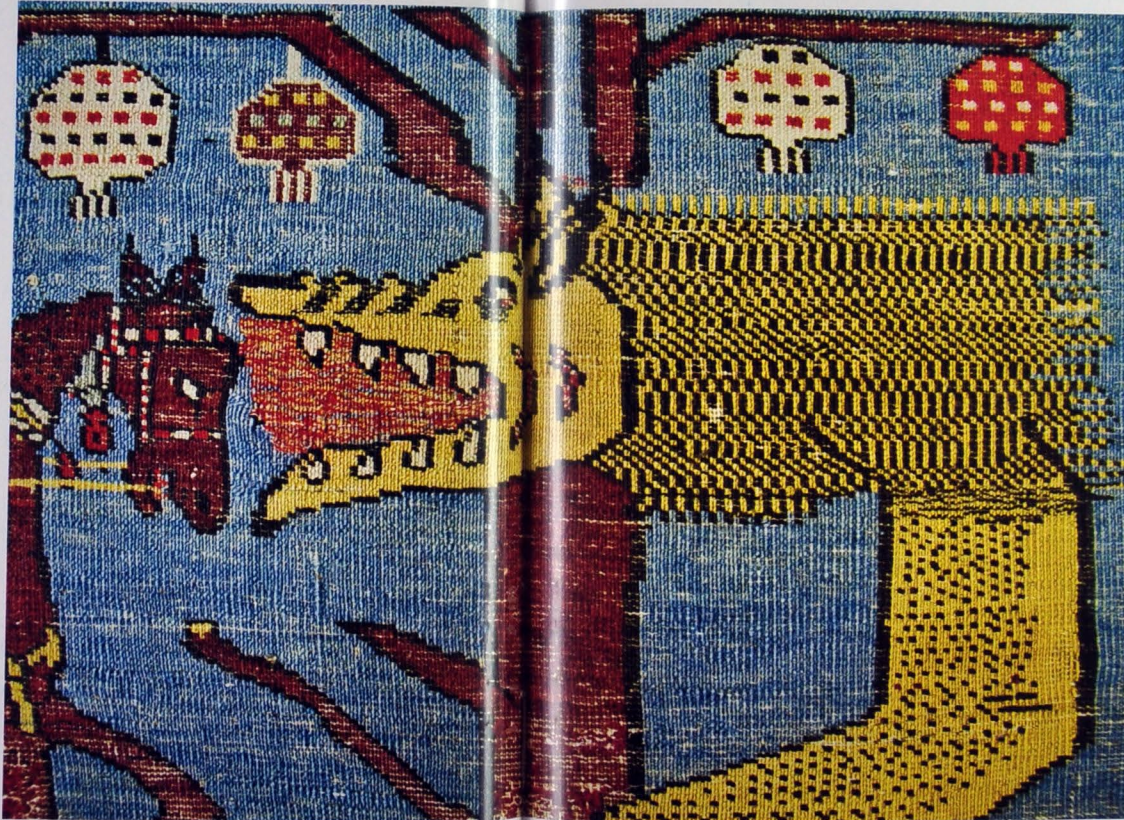
Peşəkarlıq

Dilərər tərəfindən hər hansı bir xalçanın dəyərini təyin etmək üçün uzun zaman işlənmiş üsul bir kvadrat dyümə düşən ilmələri saymaq və toxunuşun incəliyinə münasibətdə ödəniş etməkdir. Bu texnikanı sənət xalçalarına tətbiq etmək rəsm əsərini bir kvadrat dyümə düşən fırça zərbələrini saymağa bənzəyir. Bir çox böyük rəsmlər (məsələn, Van Qoçun əsərləri) elə kobuddur ki, adam onun bıçaq palitrası ilə işləndiyini düşünür. Digər rəsmlər (məsələn, Pol Klinin əsərləri) isə kiçik, nəci bə bir fırça ilə çəkilmiş əsər təəssüratını yaradır. Bəzən toxunuşun zərifliyi peşəkarlığın keyfiyyətini göstərir, amma bu qüsuruz qayda deyil. Peşəkarlıq toxunuşun zərifliyi kimi deyil, ümumi kateqoriya kimi düşünəlməlidir.

Peşəkarlığı ilmə sayı ilə bərabərləşdirən ənənəvi üsula güzəşt kimi, biz həm keyfiyyəti, həm də toxunuşun zərifliyini qiymətləndirmək üçün qaydalar daxil etmişik. Hər bir cədvəldən əldə edilmiş rəqəmləri əlavə edərək və onu 2-yə bölərək, biz ümumi peşəkarlıq üçün orta qiymət əldə edirik. Əgər biz 10-u yalnız bu cür qeyri-adi zərifliyə malik tekstillərə təyin etsəydik, çox az sayda buna layiq olardı. Daha ağıllı yaşama xalçanın çox zərif, zərif və ya kobud olduğunu təyin etməkdir.

Ümumiyyətlə, bir sənət nümunəsi kimi, xalça toxunuş zərifliyi ilə nisbətdə cazibəni artırır. Lakin çoxlu sayda zərif toxunuşlu xalçalar kobud xalçalardan aşağı Sənət Kateqoriyası dərəcəsi əldə edir və keyfiyyəti yalnız toxunuşun zərifliyinə görə ölçənlərin təkidinə baxmayaraq, daha az rəğbət qazanırlar.

38. Xalçanın arxa hissəsi (fragment).
"Əjdahalı". XIX əsr. Şirvan qrupu.
Azərbaycan. Şəxsi kolleksiyadan.

Toxunuşun keyfiyyətini yoxlamaq üçün qaydalar:

10. İlmələr hamar və möhkəm; hədsiz sıx toxunuş və ya daha kobud toxunuş ola bilər.
9. İlmələr çox az nahamar, lakin möhkəm.
8. İlmələr çox az nahamar və çox az boş (toxunuş sıxlığı cüzi az).
7. İlmələr hardasa qeyri-hamar və çox az boş (toxunuş sıxlığı cüzi az).
6. İlmələr yetərinə qeyri-hamar və çox az boş (toxunuş sıxlığı cüzi az).
5. İlmələr yuxarı və aşağı; hardasa boş; onları bağlamaq üçün müxtəlif gərginliklərdən istifadə edilib (bəzi yerlərdə sıx toxunub, bəzi yerlərdə boş)
4. Xeyli boş; İlmələr çox nahamar.
3. Qıraqların və ucların işlənməsi səliqəsizdir; boş (boş toxunuş), kobud tekstura.
2. Çox boş (toxunmuş) ilmələr, nahamar, kobud.
1. Çox kobud, nahamar, bəsit; boş toxunub
0. İp qalağı; düyünlənmiş

Toxunuşun zərifliyini yoxlamaq üçün qaydalar:

10. Çox zərifdən hədsiz zərifədək.
9. Zərif
8. Qədərincə zərif
7. Hardasa zərif
6. Orta tekstura
5. Cüzi kobud
4. Orta kobud
3. Kobud
2. Çox kobud
1. Hədsiz kobud
0. Toxunuş yoxdur

Xalça İndeksinin istifadəsi

Kolleksiyaçının Xalça İndeksi "müəyyən bir xalçanı almağa dəyər!" qərarını verərkən faydalı ola bilər. Aşağıdakı illüstrasiya bizim Viktoriya və Albert Muzeyindəki məşhur "Ərdəbil" xalçası üzrə qiymətləndirməmizi göstərir. Bu xalçanı məşhurluğuna görə seçmişik. O, İndeksin necə işlədiyini aydın göstərməlidir.

1. Rəng (COLOR - Co): Keyfiyyət o qədər yüksəkdir ki, biz ona 10 veririk; amma xalçada tünd rəng üstünlük təşkil etdiyinə görə istifadəsi bir az yaxşılaşdırıla bilər; belə ki, biz ona 8.2 veririk. Orta qiymət 9.1-dir.
2. Yaş (AGE - Ag): XVI əsr xalçası olduğu üçün 10-a layiqdir.
3. Naxış: (DESIGN - De): Çox gözəl işlənmiş naxış gərgin və statik olmasa da, naxışı çox sıxdır və qənaət çatışmazlığı var. Biz ona 8.3 veririk.
4. Törəmə (BREEDING - Br): Törəməsinə sadıqdır, 10-a layiqdir.
5. Əhəmiyyət (IMPORTANCE - İm): Tarixi nöqteyi-nəzərdən xalça son dərəcədə əhəmiyyətlidir - 10. Onun bədiiyi hardasa əhəmiyyətlidir və 7.3 alır. Onun simvolikası bəzi əhəmiyyətli cəhətlərə malikdir və biz ona 6.2 veririk. Üçündən ən böyük qiymətləndirmə 10-dur və ona görə də ümumi 10 alır.
6. Ölçü və forma (SIZE AND SHAPE - SS): Ölçüsü (17'6" x 34'6") - saray və ya məscid döşəməsi üçün münasibdir, kolleksiyaçı üçün nisbətən böyükdür və bu kateqoriyada o, "0" alır; lakin proporsiyalar çox yaxşı olduğundan, o "8" qazanır. Orta qiymət 4.0-dır.
7. Material (MATERIAL - Ma): Materiallar əladır - 10.
8. Nadirlik (RARITY - Ra): Yalnız iki nümunə məlumdur, demək olar ki, oxşardılar; 10-a layiqdir.
9. Vəziyyət (CONDITION - Cd): Seyr etmək xoş olsa da, "Ərdəbil" dəfələrlə yamanıb və bərpa edilib: ona görə də 6.5 alır.
10. Peşəkarlıq (WORKMANSHIP - Wo): Peşəkarlığın keyfiyyəti o qədər yüksəkdir ki, biz ona 10 veririk. Qeyri-adi zərifiyi 10 balla qiymətləndiririk. İkisini toplayaraq, alınan cəmi 2-yə böləndə ümumi 10 alınır.

"Ərdəbil" Kolleksiyaçının Xalça İndeksinə belə görünür:

Co	Ag	De	Br	İm	SS	Ma	Ra	Cd	Wo
9.1	10	8.3	10	10	4.0	10	10	6.5	10

Bu rəqəmlərin cəmi 87.9-dur. Bu "Ərdəbil" kimi çox arzu olunan bir əsəri ifadə edir.

Adətən kolleksiyaçı Kolleksiyaçının Xalça İndeksinə Sənət Kateqoriyasından yuxarı dəyərləndirilməklə başlayacaq. Lakin vaxtaşırı siz Kolleksiyaçının Xalça İndeksinə və nisbətən aşağı Sənət Kateqoriyasına malik xalçaya rast gələcəksiz. Digər tərəfdən, bunun

əksi ilə üzləşmək çox çətindir; yəni, yüksək Sənət Kateqoriyasına və aşağı Kolleksiyaçının Xalça İndeksinə malik xalça. Birlikdə bu iki qiymətləndirmə sistemi bir-birini tamamlayır. Lakin siz yalnız bir sistemdən asılı olsanız, onda Sənət Kateqoriyası daha etibarlıdır.

39. Xalça. "Seyr Safi". Yun-İpək. Xovlu. 1050x530.
XVI əsrin ortaları. Təbriz qrupu. Azərbaycan. "Viktoriya və Albert" Muzeyi (İngiltərə)